

11.2.14

۸۷/۱/۱۰۷۲۷۸

۸۷/۱۲/۲۱

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات و فارسی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

مقایسه تحلیلی اندیشه های عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاءولد

استاد راهنما:

دکتر محمود براتی

استاد مشاور:

دکتر محسن محمدی فشارکی

پژوهشگر:

سهیلا کدیوری

مهرما ۱۳۸۷ه

۱۱۰۲۷۲

وزارت اطلاعات و ارتباطات
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

۱۳۸۷ / ۱۲ / ۲۱

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق
موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه
اصفهان است.

شبهه نگارش پایان نامه
روایت شده است
تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

خانم سهیلا کدیوری تحت عنوان

مقایسه تحلیلی اندیشه های عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاءولد

در تاریخ ۱۳۸۷/۷/۲۷ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر محمود براتی با مرتبه ی علمی استادیار

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محسن مجمدی فشارکی با مرتبه ی علمی استادیار

۳- استاد داور داخل گروه دکتر اسحاق طغیانی با مرتبه ی علمی دانشیار

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر رضا روحانی با مرتبه ی علمی استادیار

امضا
امضا
امضا

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی
امضا
رئیس هیأت داوران

سپاس و تقدیر:

سپاس وستایش بیکران خداوندی راست که با پرده برانداختگی خویش کاینات را به خلعت خلقت آراست.

گویند شعله ایست ابدی و دردیست جاودانه، پروانگان بی پروا به این آتش زدند، دوردی نثار این آزادگان

سپاس و درود و احترام به حضرت **پدر و مادرم** آنان که نخستین گل واژه های محبت و دوستی را بر ذهن و زبانم سبز کردند؛ آنانکه در هستی و امدار وجودناز نیشان هستم.

با ادای احترام، ادب و سپاس به پیشگاه اساتید فرزانه و گرانسنگم.

استاد راهنما جناب آقای **دکتر محمود براتی خوانساری** که مرهون لطف های بی شایه و راهنمایی های بی دریغشان هستم؛ و نیز با سپاس از استاد مشاور جناب آقای **دکتر محسن محمدی فشارکی** که با نکته سنجی خویش، مساعدتم فرمودند. از جناب آقای **دکتر علی اصغر باباصفوری** که در جریان این پژوهش، از درایت و دوراندیشی ایشان نکته ها آموخته ام سپاسگزارم؛ از جناب آقای **دکتر سید علی اصغر میرباقری فرد**، ریاست قطب علمی عرفانی دانشگاه اصفهان که، این پژوهش مورد تأیید و عنایت ایشان بوده است، متشکرم، همچنین از جناب آقای **دکتر رضا روحانی** استاد داور خارج از گروه که با مطالعه دقیق پژوهشم در هر چه بهتر شدن این رساله یاریم دادند، سپاسگزارم. از گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اصفهان به خصوص منشی گروه مهربان و شریف آن، آقای **خلیفه سلطانی** نیز ممنونم.

از خواهر و برادر عزیزم و کلیه دوستان و یاران گرامی؛ و تمام کسانی که در به ثمر رسیدن این تلاش یاریم کرده اند، صمیمانه سپاسگزارم و به روزی و سعادت همیشگیشان را از خداوند توانا و مهربان خواستارم.

چکیده:

این نوشتار، پژوهشی، تطبیقی، تحلیلی، در بررسی جلوه های تصوف و عرفان در دستگاه اندیشگی ابوسعید ابوالخیر، فضل الله بن احمد بن احمد محمد بن ابراهیم میهنی (۳۵۷-۴۴۰ ق) و بهاء الدین ولد، محمد بن حسین خطیبی بکری (۵۴۳-۶۲۸ هجری) است. این تحقیق کوشیده است؛ تا با معرفی، زندگی نامه و تحلیل شخصیت فردی و اجتماعی و آثار این دو عارف؛ مهم ترین تأملات درونی، ذوقی و ژرف اندیشی های هریک و توجه به مفاهیم قرآنی و استنباط از معانی، و نگاه تأویل گرایانه آنان، به هستی را بررسی نماید.

پژوهشگر پس از پرداختن به موارد مذکور به طور جداگانه؛ بر اساس استقصایی که در اندیشه ها، تأملات درونی و بررسی اصطلاحات و تعابیر حوزه ذهن و زبان هر کدام، انجام داده است؛ به نظام و ساختاری از اشتراکات و تشابهات بین آن دو دست یافته است؛ بنابراین در چهار بخش تشابه در مبانی و اصول عرفانی، تشابه در آموزه های اخلاقی، تجارب بهاء ولد محک اعمال ابوسعید، بررسی تشابه و تمایز اصطلاحات و تعابیر عرفانی، عوامل مشترک و زمینه ساز مشرب عرفانی این دو عارف را ارزیابی کرده است؛ و بن مایه های اصیل عرفانی را شناسانده است بن مایه های که، چون چراغ هایی در یک رشته قرار گرفته و تاریکی های، سیروسلوک باطنی را، روشن می کند.

در بخش پایانی به طور تطبیقی؛ تفاوت و تمایزهای موجود میان مشرب عرفانی این دو عارف که برخاسته از تفاوت در شخصیت فردی و تأملات درونی و ذوقی این دو عارف است؛ ترسیم شده است.

کلیدواژه: ابوسعید ابوالخیر، بهاء ولد، تحلیل، عرفان، مقایسه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ل	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات
۱	۱-۱- درآمد.....
۲	۲-۱- عرفان، تصوف، سرچشمه.....
۳	۳-۱- ابوسعید ابوالخیر و بهاء‌ولد در مسیر تأثیر و تأثرها.....
۷	۴-۱- عرفان خراسان.....
۸	۵-۱- تبیین مسأله پژوهشی و اهمیت آن.....
۹	۶-۱- پیشینه موضوع تحقیق.....
۹	۷-۱- اهداف تحقیق.....
۱۰	۸-۱- فرضیات و پرسشها.....
	فصل دوم: ابوسعید ابوالخیر
۱۱	۱-۲- زندگی نامه ابوسعید ابوالخیر.....
۱۷	۲-۲- شخصیت فردی ابوسعید.....
۲۱	۳-۲- ابوسعید و اجتماع (شخصیت اجتماعی ابوسعید).....
۲۶	۴-۲- مشرب عرفانی ابوسعید.....
۲۸	۴-۲-۱- ابوسعید و علم باطن.....
۳۵	۴-۲-۲- جهان بینی ابوسعید ابوالخیر.....
۳۶	۴-۲-۳- زنده بودن طبیعت و عالم از دید ابوسعید.....
۳۷	۴-۲-۲- توحید.....
۳۷	۴-۲-۵- ریاضت.....
۳۸	۴-۲-۶- نفس ستیزی.....
۳۹	۴-۲-۷- فضل باری تعالی.....
۴۱	۴-۲-۸- عشق.....
۴۲	۴-۲-۹- پیر و مراد.....

عنوان	صفحه
۱۰-۴-۲- ژرف نگری ابوسعید	۴۳
۱۱-۴-۲- پیوند با شریعت	۴۳
۱۲-۴-۲- وقت	۴۴
۱۳-۴-۲- دعا	۴۵
۱۴-۴-۲- تبرک	۴۵
۵-۲- آثار مربوط به ابوسعید	۴۶
۱-۵-۲- اسرار التوحید	۴۶
۱-۱-۵-۲- ساختار اسرار التوحید	۴۸
۲-۵-۲- حالات و سخنان ابوسعید	۵۹
۳-۵-۲- مقامات ابوسعید	۶۱
۶-۲- نتیجه	۶۳
فصل سوم: بهاء ولد	
۱-۳- زندگی نامه بهاء ولد	۶۵
۲-۳- شخصیت فردی بهاء ولد	۷۰
۳-۳- شخصیت اجتماعی بهاء ولد (بهاء ولد و اجتماع)	۷۲
۴-۳- مشرب عرفانی بهاء ولد	۷۵
۱-۴-۳- معیت	۷۵
۱-۱-۴-۳- معیت ایجادی و خالق	۷۶
۲-۱-۴-۳- معیت تجلی	۷۷
۲-۴-۳- تسبیح ذرات عالم خدارا	۸۲
۳-۴-۳- نظر و رؤیت	۸۳
۴-۴-۳- مزه	۸۴
۵-۴-۳- ترک ماسوی الله	۸۶
۶-۴-۳- الهام	۸۶
۷-۴-۳- غیب	۸۷

عنوان	صفحه
۳-۵- بررسی برخی آراء بهاء ولد در حوزه روان شناسی	۸۹
۳-۶- سبک و نثر معارف	۱۰۲
۳-۶-۱- مختصات زبانی - دستوری	۱۰۴
۳-۶-۲- مختصات بلاغی	۱۰۸
۳-۷- نتیجه	۱۱۱
فصل چهارم: بررسی شباهت ها و اشتراکات موجود میان مشرب عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاء ولد	
۴-۱- اصول اساسی و ابعاد محوری مشترک اندیشه های عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاء ولد	۱۱۳
۴-۱-۱- شریعت	۱۱۳
۴-۱-۲- ولایت	۱۱۷
۴-۱-۳- حجاب	۱۲۰
۴-۱-۴- عشق	۱۲۳
۴-۱-۵- سماع و شادی	۱۲۷
۴-۱-۶- وصول به حق تعالی	۱۳۳
۴-۲- تشابه در آموزه های اخلاقی	۱۳۶
۴-۲-۱- آموزه های اخلاقی نسبت به خدا	۱۳۶
۴-۲-۱-۱- ذکر و یاد خدا	۱۳۶
۴-۲-۱-۲- ترس و فروتنی در برابر خداوند	۱۳۶
۴-۲-۱-۳- زاری و تضرع به درگاه خداوند	۱۳۷
۴-۲-۱-۴- اطاعت و بندگی خداوند	۱۳۷
۴-۲-۱-۵- عشق و محبت به خدا	۱۳۷
۴-۲-۱-۶- عدم نومییدی و برگشتن از خداوند	۱۳۸
۴-۲-۱-۷- توبه و استغفار به درگاه خداوند	۱۳۸
۴-۲-۱-۸- طلبیدن خواست های خویش از خداوند و اعتماد بر او	۱۳۸
۴-۲-۱-۹- در تمام کار ها، مقصود و هدف را خداوند قرار دادن	۱۳۹
۴-۲-۱-۱۰- لازمه خبر خداوند بی خبری از غیر اوست	۱۳۹

عنوان

صفحه

۱۳۹ ۱۱-۱-۲-۴- توکل به خداوند
۱۳۹ ۱۲-۱-۲-۴- شکر و حمد خدا
۱۴۰ ۲-۲-۲-۴- وظیفه انسان نسبت به خود و مخلوقات
۱۴۰ ۱-۲-۲-۴- روزی مقدر
۱۴۰ ۲-۲-۲-۴- حلال خواری
۱۴۰ ۳-۲-۲-۴- عدم آزار و رنجاندن مخلوقات
۱۴۱ ۴-۲-۲-۴- بخشندگی و نیکی رساندن به مردم
۱۴۱ ۵-۲-۲-۴- خدمت و خدمتگزاری خلق کردن
۱۴۱ ۶-۲-۲-۴- صداقت، راستگویی
۱۴۲ ۷-۲-۲-۴- ترجیح دیگران بر خود و در فکر غیر خود بودن
۱۴۲ ۸-۲-۲-۴- فروتنی و ترک تکبر
۱۴۲ ۹-۲-۲-۴- عیب پوشی و عدم عیب جویی
۱۴۳ ۱۰-۲-۲-۴- عدم گدایی و دریوزگی
۱۴۳ ۱۱-۲-۲-۴- با همت و اراده بودن
۱۴۳ ۱۲-۲-۲-۴- اهمّیت ادب و تنبیه بی ادبان
۱۴۴ ۱۳-۲-۲-۴- پاکی قلب، بیگانگی با غیر
۱۴۴ ۱۴-۲-۲-۴- صبوری و صبر ورزیدن
۱۴۴ ۱۵-۲-۲-۴- اهمّیت کار و ردّ سستی و تنبلی
۱۴۵ ۱۶-۲-۲-۴- توصیه بر سرّ و راز نگه داری
۱۴۵ ۳-۴- تجارب بهاء ولد محک اعمال ابو سعید
۱۴۶ ۱-۳-۴- توجه به اسم و مسمی
۱۴۶ ۲-۳-۴- ترک علوم ظاهری
۱۴۷ ۳-۳-۴- اطاعت از پیر
۱۴۷ ۴-۳-۴- اختلاف حق طلبان
۱۴۸ ۵-۳-۴- نظر درویشان

عنوان

صفحه

۱۴۹ ۴-۳-۶- ترک تدبیر
۱۴۹ ۴-۳-۷- تا خدا نخواهد
۱۵۰ ۴-۳-۸- ترک ماسوی الله
۱۵۰ ۴-۳-۹- مزه تلخ خودبینی
۱۵۱ ۴-۳-۱۰- ثمره ناله وزاری به درگاه حق
۱۵۲ ۴-۳-۱۱- درگه پرهیت دل
۱۵۲ ۴-۳-۱۲- ازلی بودن حقایق
۱۵۳ ۴-۳-۱۳- نیاز
۱۵۳ ۴-۳-۱۴- قرب به خدا ملاک ارزش هر چیز و هر کس
۱۵۴ ۴-۳-۱۵- مبارزه بانفس
۱۵۵ ۴-۳-۱۶- هواپرستی علت بیماریها و دردها؛ و یاد خدا شفا
۱۵۶ ۴-۳-۱۷- آزادی، شادی، رهاورد ترک دنیا
۱۵۶ ۴-۳-۱۸- عدم خوارداشت گناهکاران
۱۵۷ ۴-۳-۱۹- درک نور و ضوء
۱۵۸ ۴-۳-۲۰- نفی غم، اثبات شادی
۱۵۸ ۴-۳-۲۱- رحمت
۱۵۸ ۴-۳-۲۲- زهر باید خورد و انگارید قند
۱۵۹ ۴-۳-۲۳- سیاست و تنبیه خود بزرگ بین
۱۶۰ ۴-۴- مقایسه برخی اصطلاحات و تعبیر و اندیشه های عرفانی در آثار ابوسعید ابوالخیر و معارف بهاء و ولد
۱۶۱ ۴-۴-۱- برخی تعبیر و اصطلاحات و اندیشه های عرفانی که عیناً لفظ به لفظ مشترک هستند
۱۶۱ ۴-۴-۱-۱- احوال
۱۶۲ ۴-۴-۱-۲- اختیار و تسلیم
۱۶۲ ۴-۴-۱-۳- اخلاص
۱۶۲ ۴-۴-۱-۴- استغفار
۱۶۲ ۴-۴-۱-۵- اندوه

صفحه	عنوان
۱۶۳	۱-۴-۴-۶-انس
۱۶۳	۱-۴-۴-۷-اهل دنیا
۱۶۴	۱-۴-۴-۸-توکل
۱۶۴	۱-۴-۴-۹-بلا
۱۶۴	۱-۴-۴-۱۰-بی چگونه
۱۶۵	۱-۴-۴-۱۱-حیرت
۱۶۵	۱-۴-۴-۱۲-جمال
۱۶۵	۱-۴-۴-۱۳-حق
۱۶۶	۱-۴-۴-۱۴-حقیقت
۱۶۶	۱-۴-۴-۱۵-خدمت
۱۶۶	۱-۴-۴-۱۶-خیال
۱۶۶	۱-۴-۴-۱۷-دوستی
۱۶۷	۱-۴-۴-۱۸-دولت
۱۶۷	۱-۴-۴-۱۹-ذکر
۱۶۸	۱-۴-۴-۲۰-رنجها
۱۶۸	۱-۴-۴-۲۱-روح
۱۶۸	۱-۴-۴-۲۲-سبحان
۱۶۹	۱-۴-۴-۲۳-سعادت
۱۶۹	۱-۴-۴-۲۴-طلب
۱۶۹	۱-۴-۴-۲۵-عبادت
۱۷۰	۱-۴-۴-۲۶-عجز
۱۷۰	۱-۴-۴-۲۷-عقل
۱۷۰	۱-۴-۴-۲۸-علم
۱۷۱	۱-۴-۴-۲۹-فضل
۱۷۱	۱-۴-۴-۳۰-فقر

عنوان

صفحه

۱۷۲ ۴-۴-۱-۳۱- لوح محفوظ
۱۷۲ ۴-۴-۱-۳۲- مشاهده
۱۷۳ ۴-۴-۱-۳۳- منکر
۱۷۳ ۴-۴-۱-۳۴- منی
۱۷۳ ۴-۴-۱-۳۵- نفس
۱۷۴ ۴-۴-۱-۳۶- نیاز
۱۷۴ ۴-۴-۱-۳۷- ولی
۱۷۴ ۴-۴-۱-۳۸- هستی
۱۷۵ ۴-۴-۱-۳۹- هوا
۱۷۵ ۴-۴-۱-۴۰- یقین
۱۷۶ ۴-۴-۲- برخی تعابیر و اصطلاحات و اندیشه های عرفانی مشترک تطبیقی
۱۷۷ ۴-۴-۲-۱- اثر (اثرها)
۱۷۷ ۴-۴-۲-۲- بندهٔ موحد (اهل بهشت)
۱۷۷ ۴-۴-۲-۳- بود مرد (وجود آدمی)
۱۷۷ ۴-۴-۲-۴- بهر خدای (بهر آن جهان)
۱۷۸ ۴-۴-۲-۵- حروف (این حروف...)
۱۷۸ ۴-۴-۲-۶- حکم های ازلی (حکم قدیم)
۱۷۸ ۴-۴-۲-۷- خاموشی (کم سخنی)
۱۷۹ ۴-۴-۲-۸- خوش بودن (خوشیها و مرادها)
۱۷۹ ۴-۴-۲-۹- دشمن اندرون پیراهن و دشمن بیرون پیراهن (دشمن اندرون و دشمن بیرون)
۱۷۹ ۴-۴-۲-۱۰- دیدار دل (دل)
۱۷۹ ۴-۴-۲-۱۱- ذلّ نفس (خوارتنی)
۱۸۰ ۴-۴-۲-۱۲- رنگ دلها در ازل (رنگ دلها):
۱۸۰ ۴-۴-۲-۱۳- زنده دل (زنده دل و زنده اجزا):
۱۸۱ ۴-۴-۲-۴- شفقت بر خلق (الشفقه علی خلق الله).

عنوان

صفحه

۱۸۱ ۱۵-۲-۴-۴- غیب (عالم غیب)
۱۸۱ ۱۶-۲-۴-۴- فعل (فعل ها)
۱۸۲ ۱۷-۲-۴-۴- کار خدا (راه راست)
۱۸۲ ۱۸-۲-۴-۴- مراد (بی مرادی)
۱۸۲ ۱۹-۲-۴-۴- نزدیکی به حضرت ، دوری از حضرت (قربت و بعد بالله)
۱۸۲ ۲۰-۲-۴-۴- یار بد آموز (یار بد)
۱۸۳ ۳-۴-۴- بیان تعابیر واصطلاحات واندیشه های عرفانی خاص ابوسعیدابوالخیر
۱۸۳ ۱-۳-۴-۴- اصل ارادت
۱۸۳ ۲-۳-۴-۴- اصل ذلّه
۱۸۳ ۳-۳-۴-۴- انوار حقیقت
۱۸۳ ۴-۳-۴-۴- بار حقیقت
۱۸۴ ۵-۳-۴-۴- تجرید
۱۸۴ ۶-۳-۴-۴- تصوف
۱۸۴ ۷-۳-۴-۴- خردمند
۱۸۴ ۸-۳-۴-۴- جهد
۱۸۴ ۹-۳-۴-۴- درویشان
۱۸۴ ۱۰-۳-۴-۴- دوستی دنیا
۱۸۴ ۱۱-۳-۴-۴- صاحب دل
۱۸۵ ۱۲-۳-۴-۴- صوفی
۱۸۵ ۱۳-۳-۴-۴- طمع
۱۸۵ ۱۴-۳-۴-۴- فتوت
۱۸۵ ۱۵-۳-۴-۴- کرامات
۱۸۵ ۱۶-۳-۴-۴- مروت
۱۸۵ ۱۷-۳-۴-۴- معرفت
۱۸۶ ۱۸-۳-۴-۴- معشوقه موحدان

صفحه	عنوان
۱۸۶	۴-۴-۳-۱۹- وقت
۱۸۶	۴-۴-۳-۲۰- همکاران ما
۱۸۶	۴-۴-۴- بیان تعابیر و اصطلاحات و اندیشه های عرفانی خاص عرفان بهاء ولد
۱۸۶	۴-۴-۱۴- آرزوآنه
۱۸۶	۴-۴-۲- ابرار
۱۸۷	۴-۴-۳- الف
۱۸۷	۴-۴-۴- جهان عجایب
۱۸۷	۴-۴-۵- حقیقت زندگی
۱۸۷	۴-۴-۶- ختم بر دل
۱۸۸	۴-۴-۷- دل تنگی
۱۸۸	۴-۴-۸- دوستی و دشمن آزگی در حق حق
۱۸۸	۴-۴-۹- دین
۱۸۹	۴-۴-۱۰- رؤیت
۱۸۹	۴-۴-۱۱- صراط مستقیم
۱۸۹	۴-۴-۱۲- عدل
۱۸۹	۴-۴-۱۳- قدری و جبری
۱۹۰	۴-۴-۱۴- قطعیت
۱۹۰	۴-۴-۱۵- کمال ایمان
۱۹۰	۴-۴-۱۶- لطایف الله
۱۹۰	۴-۴-۱۷- مالک و رضوان
۱۹۰	۴-۴-۱۸- محبت
۱۹۱	۴-۴-۱۹- وجد
۱۹۱	۴-۴-۲۰- یاهو
۱۹۱	۴-۵- نتیجه

فصل پنجم: بیان تفاوت و تمایزهای موجود میان مشرب عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاء ولد

صفحه	عنوان
۱۹۵	۱-۵- اعتقاد هندوان
۱۹۶	۲-۵- تصوف
۱۹۸	۳-۵- جمال گرایی
۲۰۰	۴-۵- خلوت گزینی
۲۰۲	۵-۵- ریاضت
۲۰۴	۶-۵- ضمیرخوانی
۲۰۵	۷-۵- شفاگری و درمان گری
۲۰۶	۸-۵- فقه
۲۰۸	۹-۵- کشاورزی
۲۰۹	۱۰-۵- نحوه برخورد با مخالفان
۲۱۱	۱۱-۵- مکاشفه و ادراکات روحی
۲۱۲	۱-۱۱-۵- آب عمر
۲۱۲	۲-۱۱-۵- آب و نان
۲۱۲	۳-۱۱-۵- باد احیا و عجب و روح
۲۱۲	۴-۱۱-۵- بخشاینده گی خداوند
۲۱۲	۵-۱۱-۵- تن
۲۱۲	۶-۱۱-۵- جهان عجایب
۲۱۳	۷-۱۱-۵- حواس خمسہ
۲۱۳	۸-۱۱-۵- خواب
۲۱۳	۹-۱۱-۵- درخت
۲۱۳	۱۰-۱۱-۵- درخت خار حسد و
۲۱۴	۱۱-۱۱-۵- شگفتی جماد و
۲۱۴	۱۲-۱۱-۵- عالم
۲۱۴	۱۳-۱۱-۵- عقل
۲۱۴	۱۴-۱۱-۵- مرغان علیین

صفحه	عنوان
٢١٥	٥-١١-١٥- نور
٢١٥	٥-١٢- نجوم
٢١٦	٥-١٣- نتیجه
٢١٨	سخن آخر
٢٢١	منابع و مأخذ

دردنیای بی اعتبار زمین؛ در عرصه زودگذر زمان؛ اندیشه‌هایی هستند که از اهمیتی جهانی و فرا زمانی برخوردارند؛ اندیشه‌های تراویده از وجود، صاحب‌دلانی؛ که شیفته‌ی معرفت و شیدای حقیقت‌اند، صاحب کمال اندواهل حال، جویای اصل خویش اند و پویای روزگار و صل خویش.

ابوسعید ابوالخیر (۳۵۷-۴۴۰ ق) و بهاء‌ولد (۵۴۳-۶۲۸ ق) دوتن از سالکان راه حقیقت و حق‌اند آنان که از بندت‌علقات و مادی‌گسسته‌اند؛ و آموخته‌اند که بی‌خواست زندگی کنند و به شناخت کلّ مطلق؛ خداوند هستی پی‌ببرند؛ این دو عارف با تجربیات شخصی و مشاهده مستقیم؛ که محصول ادراک بلا واسطه قلبی و اشراق انوار ربّانی بردل و جان سالک است؛ پرده‌اراز آفرینش و خلقت برمی‌دارند؛

بسیاری از اعمال ابوسعید ابوالخیر گزاره‌هایی؛ عقل‌گریزند و بسیاری از تجارب بهاء‌ولد نیز جلوه‌هایی ره‌اشده از تعقل است؛ این رساله با مقایسه این دو طیف از اعمال و تجارب؛ و نیز بررسی ساختار و چارچوب مشترکات اساسی در صدد شناسایی و تحلیل اندیشه‌های عرفانی این دو عارف؛ و یافتن اشتراکات و تمایزات فکری آنان است؛ بنابراین برای نیل به اهداف مذکور در فصل دوم؛ به زندگی نامه، شخصیت فردی و اجتماعی، مهم‌ترین نکات در مشرب عرفانی و آثار ابوسعید ابوالخیر پرداخته است؛ نگارنده با وقوف به این مطلب؛ که محققان بسیاری؛ درباره زندگی و آراء ابوسعید ابوالخیر کند و کاو نموده‌اند؛ با مطالعه این دست از تحقیقات سعی کرده؛ از بیان مطالب تکراری پرهیز نماید و در این خصوص استقصا نموده است و این بیت شعر مولانا را همواره به یاد داشته باشد که:

هین سخن تازه بگو تا دو جهان تازه شود وار رهد از حد جهان، بی‌حد و اندازه شود

(مولوی، ۱۳۸۴، ۲۴۲)

بنابراین این فصل؛ شامل بخش‌های نو و بدیعی چون؛ بررسی روان‌شناختی شخصیت فردی و اجتماعی ابوسعید ابوالخیر؛ بررسی منشأ دیدگاه تأویل‌گرایانه ابوسعید که علم باطنی وی است؛ با توجه به بیانات و گفتار خود ابوسعید درباره این علم نحوه حصولش با بررسی ساختار اسرار التوحید از دیدگاه نظریه ساختارگرایی؛ خوانش یک عبارت مبهم از کتاب مقامات ابوسعید به تصحیح دکتر شفیع کدکنی با توجه به زبان قدیم خراسان و زبان سمنانی؛ نوآوری‌های این فصل از رساله است.

در فصل سوم نیز به زندگی نامه بهاء‌ولد؛ شخصیت فردی و اجتماعی و مهم‌ترین نکات در مشرب عرفانی و آثار بهاء‌ولد شده است. اما این فصل نیز دارای نوآوری و بخش‌های بدیعی است چنانکه بررسی روان‌شناختی شخصیت فردی و اجتماعی بهاء‌ولد؛ نقد آراء فریتس مایرودکتر میترا گلچین در باب معیت؛ بررسی برخی آراء بهاء‌ولد در حوزه روان‌شناختی؛ در این بخش آمده است.

در فصل چهارم که مهم‌ترین و مفصل‌ترین و فصل این رساله است؛ نگارنده سعی و اهتمام ورزیده است که تمام این فصل؛ شامل عمیق‌ترین اشتراکات و تشابهات اندیشه‌های عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاء‌ولد باشد؛ و استدلالات و تحلیل‌ها با ارائه مثال‌هایی از اعمال و رفتار و تجربه‌های روحی و کشف و شهودهای فردی؛ ابوسعید ابوالخیر و بهاء‌ولد؛ همراه گردد و شباهت این

دومشرب عرفانی را نشان دهد؛ به همین سبب در چهاربخش اصلی، تشابه درمبانی و اصول عرفانی، تشابه درآموزه های اخلاقی، تجارب بهاء و ولد محک اعمال ابوسعید، تشابه و اشتراک در اصطلاحات عرفانی، تأملات درونی مشترک ایشان که تصویر و چشم اندازی یگانه از مبدأ و مقصد و راه مشترک آن دو بزرگ را ترسیم کند.

در فصل پنجم نیز به تفاوت و تمایزهای موجود میان مشرب عرفانی ابوسعید ابوالخیر و بهاء و ولد پرداخته ایم؛ البته این تمایزات در اصول اساسی و ارکان مشترک اندیشه های این دو عارف نیست بلکه بیشترین تفاوتها از تفاوت در شخصیت فردی و تأملات درونی و ذوقی این دو عارف سرچشمه می گیرد.

در پایان؛ آنکه جایی، در دور دست، زمین به آسمان می پیوندد؛ پس از سفر دراز و رنج فراوان؛ طاقت تمام می شود؛ قلّه پدیدار می

گردد؛ و می بینیم که ابوسعید ابوالخیر و بهاء و ولد قلّه معرفت را فتح کرده اند؛ پس بامولانا زمزمه می کنیم:

ای خدای بی نظیر ایثار کن	گوش را چون حلقه دادی زین سخن
گوش ما گیر و بدان مجلس کشان	کز حقیقت می خورند آن سرخوشان
چون به مابویی رسانیدی از این	سر منبد آن مشک را ای رب دین
از تونوشند ار ذکورند ار اناث	بی دریغی در عطا یا مستغاث

(مولوی، ۳۰۵، ۵، ۱۳۶۲)

فصل اول:

کلیات

۱-۱- درآمد

ابوسعید ابوالخیر و بهاء‌ولد از عارفان و سالکان طریق تصوف و عرفان هستند؛ و جهان بینی، وسیع و هنری خود را با تکیه بر معرفت و دانش الهی بنیان نهاده‌اند. آنان با دست یابی به الگوی کمال معنوی و روحانی انسان، تحولی ژرف در حوزه عرفان و تصوف ایجاد کردند. همچنین آثاری که زندگی و اقوال و احوال ابوسعید ابوالخیر به جا مانده است؛ و معارف بهاء‌ولد، علاوه بر آنکه؛ بیان معارف عمیق و ژرف در سیر و سلوک عرفانی؛ بسیار مؤثر و روشنگرند؛ از لحاظ بیان ویژگی‌های هنری و ساختار سبک و نثر ادبی نیز ممتاز و قابل توجه‌اند. این رساله در در پی آنست که با بررسی این آثار به کند و کاو در زمینه اندیشه‌های عرفانی این دو عارف پرداخته و به اشتراکات و تمایزات مشرب عرفانی این دو عارف پی ببرد، و در نهایت با این مقایسه معنایی ژرف، در تحلیل ساختار عرفانی این دو عارف، چشم انداز وسیع تر راه و مقصد عرفانی این دو عارف را ترسیم کند اما قبل از ورود به مبحث، ناگزیر است کلیاتی چون عرفان، تصوف، منشأ آن، ابوسعید ابوالخیر و بهاء‌ولد در مسیر تأثیر و تأثرها، عرفان